

УДК 801.81:398.2(=16)-0510.Бодянський:82(047.6)І.Франко

ФРАНКОВІ НОТАТКИ З ПРИВОДУ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ОСИПА БОДЯНСЬКОГО

Лілія ПІДГОРНА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української фольклористики імені Філарета Колесси,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: lpidgorna@gmail.com*

Розглянуто фольклористичну спадщину відомого ученого О. Бодянського у візіях І. Франка. Звернуто увагу на висвітлення проблем національної самобутності у казковому епосі О. Бодянського. Проаналізовано збирацьку і видавничу діяльність ученого-славіста. Окреслено національну специфіку усної словесності українців у слов'янській парадигмі фольклору.

Ключові слова: національний колорит, казковий епос, текстологічний аналіз, поетикальна палітра, віршована форма, О. Бодянський, І. Франко.

Значущість Осипа Бодянського – професора Московського університету, відомого славіста в історії української фольклористики – факт незаперечний. Чого тільки вартувала його титанічна праця як редактора наукового журналу «Чтения Общества Истории и Древностей российских» (з 1846 року; до цього – у 1845 році – О. Бодянський був обраний секретарем «Общества Истории и Древностей»). Саме зусиллями ученого у «Чтениях» була надрукована величезна кількість матеріалів. До 1877 року йому вдалося опублікувати 100 томів. І. Франко, який присвятив життєпису і фольклористичній спадщині О. Бодянського своєрідний «триптих» («Осип Бодянський», «Перше видання “Наських укр[аїнських] казок Бодянського”», «Національний колорит у казках Бодянського»), заторкнув багато аспектів фольклористичної діяльності відомого славіста, зокрема: значущість постаті О. Бодянського в історії української фольклористики, національний характер казкової прози, видавничу справу ученого, збирацьку діяльність братів Бодянських, епохальне значення народної пісенності у візії видатного славіста.

Оцінюючи діяльність О. Бодянського – редактора «Чтений», І. Франко дав найвищу оцінку публікації цих матеріалів: «Сто томів цього видання, видані під його редакцією (О. Бодянського. – Л. П.), – це найкращий, справді величний пам'ятник його невсипущої діяльності» [4, т. 34, с. 443]. І. Франко зацентрував увагу на друкові у «Чтениях» величезної кількості українських матеріалів із різних галузей знань: історії, філології, етнографії, фольклористики, літописної традиції. Тут було вміщено багато творів перекладної літератури, особливо, зі слов'янських мов. У своїй науковій статті «Нарис історії української літератури до 1890 р.» І. Франко теж не оминув значущості «Чтений» та відзначив якість матеріалів, які було дібрано для публікації: «Сам автор

(О. Бодянский. – Л. П.) поклав великі заслуги в науці як видавець журналу “Чтений в Московском общества истории и древностей”, яких з кільколітньої перервою зредагував майже сто томів, помістивши в них велику масу історичних, літературних і етнографічних матеріалів» [4, т. 34, с. 266].

Окрім того, протягом багатьох років (починаючи з 1863 року) О. Бодянский у «Чтениях» частинами друкував збірник Я. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси». Оцінюючи працю О. Бодянского на посаді ректора часопису, І. Срезневський вказав на значення його діяльності у всеслов'янському контексті: «за час видання Бодянським («Чтений». – Л. П.) вони склали бібліотеку, що необхідна для кожного історика, археолога, етнографа, статистика, мовознавця, історика літератури і народної словесності не тільки російської, але і західно-слов'янської» [7, с. 41].

Високу оцінку видавничої справи професора О. Бодянского дав Леонід Білецький, який зокрема писав, що, друкуючи величезний масив «історичних пам'яток і документів», «Бодянский дав змогу майбутнім дослідникам познайомитися безпосередньо з багатьма матеріалами української поезії та історії» [1, с. 83].

У своїх наукових студіях про О. Бодянского І. Франко найбільше уваги приділив проблемам казкового епосу, його національної специфіки, «поетикального багатства» народних казок. Йдеться про наукові студії І. Франка «Перше видання “Наських укр[аїнських] казок” О. Бодянского та «Національний колорит у казках Бодянского». У першій статті учений зачислив збірку казок О. Бодянского «до великих рідкостей української бібліографії» [4, т. 34, с. 446]. Критик ознайомив із структурою збірника. Це три казки: «Казка про царив сад да живує супилочку», «Казка про дурня да его коня: срібна шерстинка, золота шерстинка», «Казка про малесенького Йвася, змію, дочку і Олесю та задних гусенят», а вже у другій науковій розвідці подав детальний текстологічний аналіз цих зразків казкового епосу. Для І. Франка значущим у збірнику казок видався правопис, що «набирає для нас подекуди вартості історичного документа» [4, с.447].

Важливе питання, що його порушив Франко-критик, що таке «національний колорит» і як він зреалізований у збірнику О. Бодянского? Для з'ясування цих проблем І. Франко запропонував розгляд казкового матеріалу у порівняльному зіставленні із тогочасними зразками художньої літератури, де на його переконання наявний «національний колорит» (твори російських поетів О. Пушкіна, В. Жуковського, українських – П. Гулака-Артемівського, І. Котляревського) та у зверненні до питань категорій «змісту» і «форми» казок.

Говорячи про поширеність мотивів цих казкових взірців, І. Франко зауважив їхню «популярність», «широковідомість» і «мандрівний сюжет». Подаючи текстологічний аналіз казки «Про царив сад да живує супилочку», (корені якої І. Франко виводив із давнього Єгипту), між ним і Володимиром Бугелем виникла «своєрідна суперечка» у питаннях про те, який мотив є головним у цій казці. Доктор В. Бугель наполягав на тому, що «казка повстала в різних сторонах світу і у різних народів зовсім незалежно, виплила у всіх з одного джерела – спільного всім вірування про метемпсихозу» [4, т. 34, с. 450]. І. Франко заперечив Бугелеву тезу про те, що в основі казки лежить мотив метемпсихози, а «чудесне виявлення страшного злочину» [4, т. 34, с. 450]; «казка по-стала в лоні культурної суспільності» [4, т. 34, с. 450].

За твердженням І. Франка, друга «Казка про дурня и его коня: срибна шерстинка, золота шерстинка» належить до мандрівних і характеризується наявністю багатьох паралелей. Третю «Казку про малесенького Йвася, змію, дочку і Олесю та задних гусенят» І. Франко за часом походження відніс до давніх епох і пов'язав її виникнення з раннім етапом розвитку людської цивілізації і з існуванням «людоїдства».

Значний акцент Франко-критик зробив на питаннях поетикальної палітри народних казок. Тут учений мав на увазі існування «особливої форми» – «коротеньких віршиків або приспівок, вставлених в прозовий текст» [4, т. 34, с. 451]. Науковець припустив, що первісно казка мала «віршовану форму». Ще одна Франкова гіпотеза опирається на те, що «форма» в різних народів і мовах була мішаною і була «незалежна від прозової чи віршованої форми казки» [4, т. 34, с. 451].

Учений доводив тезу про те, що існували такі «формули», як «заклинання» чи «приспівки», які він вважав самостійними, що були незалежними від казки і стали «вставними» у неї значно пізніше. Сучасний дослідник С. Пилипчук у науковій статті «Казкознавство Івана Франка» підтримав думки І. Франка про «два ймовірні шляхи творення “казок з віршиками”»: 1) римовані вставки є пізнішою оздобою прозового твору; 2) прозовий текст “наростає” довкола первісного народнопоетичного зразка, розвиваючи його тему» [5, с. 57].

«Формулу національного колориту» віршованих казок О. Бодяньського, І. Франко виводив з «порівняльних студій» над ними і «Енеїдою» І. Котляревського. Подібно, як і в «Енеїді», що насичена описом народних обрядів, звичаїв, відзначається багатством мови, описами народних костюмів, танців, скарбницею народних пісень, змалюванням національних страв і напоїв, О. Бодяньський зробив «те саме, – може ще з більшою свідомістю науковою та національною (курсив наш. – Л. П.) вартості тих рис» [4, т. 34, с. 453].

Цікаві національні елементи відзначив І. Франко у «казкознавчому триптиху» О. Бодяньського: наявність у першій казці низки «українських ботанічних назв»; у другій казці маємо колоритний опис дівич-вечора разом з весільною пісенністю; третя казка містить «опис сцени в убогій сільській хаті між дідусем і бабусею, що згадують свою страчену дитину» [4, т. 34, с. 453]. Як і «Енеїда», у якій використано чимало українських народних прислів'їв і приказок, так і казковий епос О. Бодяньського «переснований» великою кількістю народних приказок, прислів'їв, притч, що свідчать про національний колорит казок Іська Матиринки.

Даючи оцінку збирацькій діяльності О. Бодяньського та його брата Ф. Бодяньського, І. Франко окреслив причини, що спонукали молодого ученого до фіксації творів української усної словесності. Прямим поштовхом до вивчення культури слов'янських народів у широкому розумінні і студій над фольклором у вузькому значенні було «студіювання» ще у студентські роки збірки пісень Вука Караджича, що була опублікована 1814 року. На переконання І. Франка, це одна із причин, яка стала поштовхом до збирацької роботи: «Певно, Караджич підбив, чи вбільшив охоту молодому Бодяньському збирати й наші українські пісні й казки, а за тим само собою мусила піти охота самому писати по-українському й увага на других, що пишуть так. Так замолodu

в Бодянського природною ходою виросла прихильність до власного народного слова і вкупі до слов'янських» [4, т. 34, с. 438].

Другим чинником, що також мав вплив на процес фіксації народної пісенності і на «розвій його гарячого українського патріотизму» мала збірка «Українських народних пісень» М. Максимовича 1827 року: «З нею (збіркою пісень. – Л. П.) Бодянський познайомився, мабуть, ще в Переяславі, і вона дала йому імпульс не лише до власного віршування, але також до збирання нар[одних] пісень у своєму найближчому оточенні» [4, т. 34, с. 443].

Стосовно збирацького спадку О. Бодянського, то відомо, що записи творів української усної народної словесності він робив разом зі своїм братом Ф. Бодянським. Твори зафіксовано переважно у 1830–1850 роках. Географія збирацької роботи – Полтавщина, Київщина, Чернігівщина. У багатьох випадках інформантами були самі родичі учених. Високо цінуючи українську пісенність у парадигмі пісенності слов'янських народів, О. Бодянський у своїй магістерській дисертації «О народной поэзии славянских племен» (1837) вказав на існування у нього великої кількості пісенного матеріалу, який зібраний, здебільшого, у Полтавській губернії, на Батьківщині ученого: «Стосовно багаточисельності пісень українських, то скажемо, що у нашій збірці, яку не вважаємо за повну, що розпочата перед 7 роками і наповнена піснями, які зібрані тільки в одній Полтавській губернії, то у ній тепер є уже більше 8 тисяч пісень» [2, с. 136]. Чимало рукописних матеріалів О. Бодянського, переважна більшість яких зберігається у Рукописному відділі Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 99, 392 од. зб.) і до сьогодні залишаються неопублікованими [10, с. 8–17]. Своє припущення про долю недрукованих матеріалів братів Бодянських висловила Ж. Янковська у монографії «Фольклористична діяльність П. Куліша» [9, с. 29–30].

Окрім того, І. Франко звертав увагу на причини втрати фольклорних матеріалів О. Бодянського: «З надмірної скромності, даючи в своїх “Чтениях” перед чужим матеріалом, не надрукував своєї збірки, яка по його смерті, продана його нетямуючою хазяйкою разом з іншими його паперами на завивання масла, пропала безслідно» [4, с. 444]. А в листі до В. Доманицького І. Франко висловив жаль з приводу втрати таких колосальних старих збірок «як Бодянського, Драгоманова (батька) і інших» [4, с. 327].

Відомо, що брати Бодянські мали задум опублікувати власні записи і доповнити їх матеріалами інших відомих збирачів фольклору: Я. Головацького, М. Максимовича, П. Куліша, З. Доленги-Ходаковського. Однак задуманому не судилося реалізуватися. Окремі записи братів Бодянських були опубліковані у збірнику М. Максимовича (1834), журналі І. Франка «Жите і слово» та «Етнографічному збірнику». Збирання народної пісенності братів Бодянських було впорядковане і видане лише 1978 року зусиллям А. Ясенчук та О. Дея під назвою «Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських».

Не оминув своєю увагою Франко-критик і Бодянського-критика, котрий був рецензентом на збірку українських приповідок, що видана у Харкові з підписом В. Н. С. (Смирницького). На особливу увагу заслуговує, за спостереженням І. Франка, рецензія на «Малороссийские повести» Грицька Квітки-Основ'яненка, де так яскраво і виразно

репрезентовані розмисли О. Бодяньського на проблеми національної самобутності, ідеї народності, що була «знаковою» в епоху романтизму. О. Бодяньський акцентував на «багатстві української народної поезії» і прагненні українців до народності, яка, за словами ученого, «сама Україна в цілому і особливостях, де немає кроку без пам'ятника, часу без події, місця без картини, живої істоти без різко проведеної риси на його обличчі, характерних відмінностей у своїх думках, бажаннях і вчинках; де ви потонете у світі музичних звуків, національних наспівів національної поезії на мові благозвучній, мелодійній» [8, с. 287–313].

Такими ж ідеями «національної самобутності» пройнята магістерська дисертація О. Бодяньського «О народной поэзии славянских племён» [2, с. 1–152]. Відстоюючи неповторність народів, О. Бодяньський акцентував на потребі любові до національних «першоджерел»: «любов до свого рідного... є справжній ключ до істинної освіти, правильного самоудосконалення, джерела живого життя, плодovitой, самостійної, своєрідної, своєчасної, своєстихійної, всебічної, повної, вічноюної. Ось у чому полягає самобутність народів!» [2, с. 7]. Отже, ідеї незалежності займають важливе значення у дослідженні О. Бодяньського. Сучасний дослідник історії української фольклористики, Я. Гарасим, осмислюючи проблеми «усвідомлення кожним народом своєї національної самобутності», зазначив, що «О. Бодяньський у своїй магістерській дисертації звернув увагу на такі аспекти цієї теоретичної проблеми: 1) що впливає на формування національної специфіки і 2) де вона найяскравіше виявляється» [3, с. 40].

Як бачимо, Франко-критик не оминув своєю увагою постаті О. Бодяньського-фольклориста, славіста, збирача, перекладача, видавця. Франкові нотатки головно стосуються проблем «національного колориту» у стилізованій збірці казок «Наські українські казки» (1835), що були опубліковані під псевдонімом Іська Матиринки. У полі зору І. Франка значущість редакційно-видавничої діяльності ученого як редактора «епохального» видання – «Чтений». Окрім того, І. Франко «окреслив» збирацький доробок братів Бодяньських та з'ясував «національну самобутність» у контексті слов'янської.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький Л. Т. Основи української літературно-наукової критики / Л. Т. Білецький ; упор., авт. іст.-біогр. нарису та прим. М. М. Ільницький. – Львів, 1998.
2. Бодянский О. О народной поэзии славянских племён. Разсуждение на степень магистра филологического факультета первого отделения, кандидата Московского университета Иосифа Бодянского / О. Бодянский. – М., 1837.
3. Гарасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці / Я. Гарасим. – Львів : ЛДУ ім. Івана Франка, 1999.
4. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
5. Пилипчук С. Казкознавство Івана Франка / Святослав Пилипчук // Міфологія і фольклор. – 2012. – № 2–3(11).
6. Пытин А. Н. История русской этнографии / А. Н. Пытин. – СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1891. – Т. 3. Этнография малорусская.
7. Срезневский И. И. На память о Бодяньском, Григоровиче и Прейсе, первых преподавателей славянской филологии / И. И. Срезневский. – СПб., 1878.

8. Учёные Записки Московского Университета. – 1834. – Ч. VI.
9. Янковська Ж. О. Фольклористична діяльність П. Куліша : монографія / Ж. О. Янковська. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007.
10. Ясенчук А. Фольклор слов'ян у рукописній спадщині Осипа Бодянського / Алла Ясенчук // Дослідники українського фольклору : невідоме та маловідоме : колективна монографія / за редакцією доктора філологічних наук М. К. Дмитренко. – К. : Видавець Микола Дмитренко, 2008.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2012

Прийнята до друку 24.11.2012

FRANKO'S RECEPTION OF OSYP BODIANSKYI'S FOLKLORISTIC LEGACY

Liliya PIDHORNA

*Ivan Franko National University of Lviv,
The Filaret Kolessa Ukrainian Folklore Studies Department,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000
e-mail: lpidgorna@gmail.com*

The article considers folkloristic legacy of famous scholar Osyp Bodianskyi in Ivan Franko's reception. Attention is focused on depicting the problem of national character in Bodianskyi's folk tales. The scholar's recording and publishing activity is analyzed. National specificity of the Ukrainian oral lore is outlined in the context of the Slavonic folklore.

Key words: national colouring, fairy tales, textological analysis, poetic palette, versified form, O. Bodianskyi, I. Franko

НОТАТКИ ФРАНКО ПО ПОВОДУ ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ ОСИПА БОДЯНСКОГО

Лілія ПИДГОРНА

*Львовский национальный университет имени Ивана Франка,
кафедра украинской фольклористики им. акад. Ф. Коллеса,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
e-mail: lpidgorna@gmail.com*

Рассмотрено фольклористическое наследие известного ученого О. Бодянского в визиях И. Франко. Обращено внимание на изображение проблем национальной самобытности в сказочном эпосе О. Бодянского. Проанализировано собирательную и издательскую деятельность ученого-слависта. Очертано национальную специфику устной словесности украинцев в славянской парадигме фольклора.

Ключевые слова: национальный колорит, сказочный эпос, текстологический анализ, поэтикальная палитра, стихотворная форма, О. Бодянский, И. Франко.